

Set udefra: om det filosofiske bliks distance

Ole Thyssen:

Det filosofiske blik

Informations Forlag, 2012

726 sider, 449,00 kr.

Ole Thyssen:

Blikskift

Informations Forlag, 2013

102 sider, 149,00 kr.

Det filosofiske blik er i såvel form som indhold et monstrum af en bog. 726 store og tætskrevne sider, der behandler filosofiens historie fra førsokratikerne til Michel Foucault, en periode på ca. 2500 år. Hvor begynder man, hvor skal man gribe fat, når man skal anmelde en sådan bog?

Måske med begyndelsen? *Det filosofiske blik* indledes med et eksplicit selvreferentielt udsagn: ”*Det filosofiske blik* er ingen filosofihistorie” (s. 9). Hvis man kigger på bogens indholdsfortegnelse, der opregner 35 kapitler, som kronologisk gennemgår snart sagt alle betydende skikkelser i den vestlige filosofihistorie, så virker denne indledende påstand umiddelbart underlig, paradoksal, ja decideret provokerende (og sådan er den formentlig også tænkt). For hvis ikke *Det filosofiske blik* er en filosofihistorie (eller i det mindste en historisk orienteret præsentation af visse af filosofiens væsentligste tænkere), hvad er den så?

Thyssens officielle svar følger umiddelbart efter den ovenstående sætning: ”Temaet er et andet: Hvad er filosofisk iagttagelse. Al filosofi er iagttagelse. Men ikke al iagttagelse er filosofi. Så hvad er filosofiens blik? Et svar leveres indirekte ved at følge, dråbevis, hvordan europæiske mestertænkere i en historisk følge har installeret hvert sit blik” (s. 9).

Denne knappe programerklæring uddybes på de efterfølgende sider af indledningen, hvor kernebegreberne ”iagttagelse” og ”blik” præsenteres og uddybes, og forbindelsen til de filosofiske mestertæn-

kere forklares. At iagttage defineres af Thyssen (med slet skjult reference til Luhmann), som det ”at håndtere en forskel med henblik på at betegne den ene, og ikke den anden, side af forskellen” (s. 9). Et blik er en bestemt måde at iagttage på. Blikket er den position, ud fra hvilket noget iagttages; det altid-allerede foreliggende udgangspunkt der, som regel ubevidst og bag om ryggen på den der iagttager, former iagttagelsen ”og bestemmer, hvad der kan, og ikke kan, iagttages” (s. 9).

Filosofien beskrives af Thyssen som en bestemt type blik: Et blik der er eksplicit selvrefleksivt og grundlagssøgende, og som søger at forstå (og i kraft af denne forståelse forandre) verden i sin helhed. ”Det filosofiske blik vil forstå og forandre det blik, som styrer iagttagelsen. Det vil gøre sig selv gældende og erobre verden i samme ombæring” (s. 10).

I kraft af sin iboende grundlags- og totalitetsbestræbelse løber filosofien ifølge Thyssen ind i et dobbelt problem. For det første er verden i sin helhed for kompleks til at kunne begribes og iagttages ud fra et enkelt blik. Intet filosofisk blik kan omfatte og gribe alt. Et særligt problem er her, at intet blik kan iagttage sig selv. Iagttagelse fordrer distance, fordrer en skellen mellem iagttager. Dette gør det principielt umuligt for et blik at være fuldt ud refleksivt. Ingen filosofi, ingen filosof kan iagttage sig selv udefra.

For det andet er der, hvad Thyssen betegner som ”begyndelsens problem”. Hvis det filosofiske blik søger at iagttage, begribe og begrunde verden i sin helhed, hvorfra kan denne iagttagelse da finde sted? Hvor er filosofiens udgangspunkt, hvis ethvert udgangspunkt principielt er noget der selv skal kunne iagttages og begrundes? Den eneste måde filosofien (eller noget som helst andet) kan komme i gang på, er ved at starte med eller ud fra noget, der endnu ikke selv er blevet begrundet. Den forudsætningsløse begyndelse findes ikke, men filosofien kræver netop at være forudsætningsløs. Dette er begyndelsens problem.

Et filosofisk blik installeres som oftest i verden af en mester-tænkere; en person der formår at spidsformulere en bestemt tidsalders tilgang til verden på en måde, så den bliver praktisk og socialt virkningsfuld. Mestertænkere formulerer paradigmatiske måder at iagttage og begribe verden på, der ikke blot afspejler tidens dominerende udviklingstendenser, men samtidigt selv sætter spor og skaber skel i den sociale og politiske virkelighed (s. 13-14).

Det er på denne baggrund, at vi skal forstå Thyssens provokerende påstand om, at *Det filosofiske blik* ikke (eller i det mindste ikke kun) er en filosofihistorie. Bogen er ganske vist en kronologisk ordnet gennemgang af en række af den vestlige filosofiske traditions mestertænkere, og kan derfor forholdsvis uproblematisk betegnes som en filosofihistorie. Men det primære formål med denne filosofihistoriske gennemgang er for Thyssen *ikke* (eller ikke blot) at præsentere disse tænkere tanker for læseren. Som han selv formulerer det i indledningen, så er formålet snarere ”Gennem iagttagelse af filosofi at præsentere [...] en filosofi om iagttagelse” (s. 15).

Det filosofiske blik har altså et dobbelt sigte. På den ene side er bogen en filosofihistorisk fremstilling, der benytter begreberne ’blik’ og ’iagttagelse’ til at organisere præsentationen og diskussionen af en række af de filosoffer og tænkere, som har defineret og formet den europæiske filosofiske tradition. På den anden side er der tale om et selvstændigt filosofisk værk, der igennem præsentationen og diskussionen af den filosofihistoriske kanon søger at udvikle en filosofisk teori om og forståelse af blikket og iagttagelsen. Som Thyssen formulerer det i bogens allersidste sætning: ”Filosofien undersøger, hvad der dybest set er på spil her, så filosofiens historie er blikkets dybdehistorie” (s. 726).

Der er altså mindst tre parametre ud fra hvilke, man kan vurdere *Det filosofiske blik*. For det første: Fungerer bogen som filosofihistorie? Indeholder den de væsentligste og vigtigste tænkere og positioner? Giver den en informativ og redelig præsentation af de enkelte filosofers tænkning og værker? Redegør den tilfredsstillende for de sociale, politiske og kulturelle omstændigheder, der historisk har været med til at forme og udvikle filosofien?

For det andet: Fungerer bogen som selvstændigt filosofisk værk? Leverer den hvad forfatteren lover, nemlig en ”filosofi om iagttagelse”? Giver den en overbevisende argumenterende præsentation af og begrundelse for Thyssens forståelse af begreberne ”iagttagelse” og ”blik”. Bliver man klogere på blikkets og iagttagelsens betydning og rolle, ved at læse bogen?

For det tredje: Hvordan fungerer samspillet mellem den filosofihistoriske præsentation og det selvstændige filosofiske projekt? Er Thyssens begreber om blik og iagttagelse velegnet til at strukturere en filosofihistorisk fremstilling af konkrete filosofiske tænkere? Er

disse begreber lige velegnede til at formidle og forklare alle filosoffer og filosofiske positioner? Og omvendt: I hvilket omfang tjener gennemgangen af konkrete filosofiske tænkere til at forklare, uddybe og begrunde værdien og relevansen af begreberne blik og iagttagelse?

Hvad angår det første parameter, hvorvidt *Det filosofiske blik* fungerer som filosofihistorie, så kan ethvert forsøg på at opstille og præsentere en filosofisk kanon selvfølgelig diskuteres og kritiseres. Hvad er med? Hvad er ikke med? Og hvorfor er der generelt prioriteret og vægtet som der er? Dette gælder også Thyssens udvalg og vægtning af filosoffer og positioner. Hvor er stoikerne og de tidlige neo-platonister? Burde middelalderens filosoffer ikke have fået mere omtale end blot en gennemgang af Thomas Aquinas? Hvorfor skal Descartes og Leibniz (og Locke og Berkeley) deles om et kapitel, mens Hume får lov at stå alene? Hvorfor får Hume kun et enkelt kapitel, mens Kant får tre? Hvorfor er den moderne logiks fædre (Fregne, Russell etc.) ikke med? Fortjener de amerikanske pragmatiske (Pierce, James, Dewey) ikke et kapitel? Us. Us.

Men det er, som det skal være. Ingen filosofihistorisk gennemgang kan få alting med, og de mangler, udeladelser og prioriteringer, der er i *Det filosofiske blik*, kan alle forsvares eller forklares. Og om ikke andet så lægger de op til debat og diskussion, hvilket alt andet lige er et af de (ofte ikke-ekspliciterede) formål med at lave en filosofihistorisk gennemgang.

Hvad angår det andet parameter, så stiller tingene sig en smule anderledes. Helt overordnet så synes jeg ikke, at *Det filosofiske blik* lykkes med klart og overbevisende at få formuleret og præsenteret en selvstændig og substantiel forståelse af blikket og iagttagelsen. Problemet er, at den eneste systematiske redegørelse for disse to begreber findes i indledningen (syv sider). Denne redegørelse suppleres med afsnit og kommentarer spredt rundt om i værket, specielt i kapitel 1 (om førsokratikerne), kapitel 10 (om Luther og Machiavelli), kapitel 14 (om Locke og Berkeley), og i afslutningen (der kun fylder to sider).

Dette er simpelthen for lidt til klart at få formuleret og begrundet en systematisk filosofi om blik og iagttagelse. Der er snarere tale om metodiske markeringer og pointeringer, som synes at pege hen imod en mere omfattende og systematisk redegørelse for iagttagel-

sens og blikkets filosofi; en redegørelse som *Det filosofiske blik* desværre aldrig giver. Forståelsen af blikkets og iagttagelsens betydning bliver derfor noget flakkende og ufokuseret.

Det er svært at sige, om Thyssen er sig denne mangel bevidst, men man må næsten formode det. Et lille års tid efter udgivelsen af *Det filosofiske blik* udkom nemlig den lille essaysamling *Blikskift*, der med undertitlen *Tre essays om filosofisk iagttagelse* klart markerer, at fokus her eksplicit og direkte er rettet mod at give en mere substantiel redegørelse for blikkets og iagttagelsens filosofi. Særligt det første essays, "Det filosofiske blik" uddyber og underbygger Thyssens beskrivelse af iagttagelse og blik fra indledningen til *Det filosofiske blik*.

De to efterfølgende essays behandler mere konkrete emner og problemstillinger indenfor Thyssens filosofi om iagttagelsen. I det andet essay, "Det filosofiske og det religiøse blik", er det forskellen på og konflikten mellem filosofi og religion der er på spil, med Kierkegaard i en bærende rolle. I det tredje og sidste essay, "Kærlighed og kynisme", er det forskellen på økonomiens (kynismens) og den empiriske morals (kærlighedens/den naturlige sympatis) blik der diskuteres, eksemplificeret ved en læsning af Adam Smiths økonomiske og moralfilosofiske hovedværker.

Blikskift leverer altså, i det mindste delvist, den systematiske præsentation og diskussion af blikket og iagttagelsen, som mangler i *Det filosofiske blik*. Men kun delvist. Det er nemlig begrænset, hvor meget nyt stof, der reelt kommer på banen i *Blikskift*. Det første essay uddyber ganske vist en række af de pointer, som Thyssen kommer med i indledningen til *Det filosofiske blik*, og giver en mere systematisk fremstilling af iagttagelsens og blikkets indbyrdes forhold og forhold til filosofihistorien. Men rigtigt i dybden kommer man ikke. Og de to sidste essays er i det store hele blot let udvidede om- og sammenskrivninger af udvalgte dele af *Det filosofiske blik* (kapitlerne om Augustin og Kierkegaard i *Det filosofiske blik* udgør en væsentlig del af essayet om religion og filosofi, mens essayet om kærlighed og kynisme i det store og hele er en omskrevet udgave af kapitlet om Adam Smith).

Blikskift leverer altså, meget groft sagt, blot en mere systematisk og sammenhængende præsentation af de samme pointer, som allerede er blevet præsenteret i *Det filosofiske blik*. Man får et bedre

overblik og får uddybet enkelte ting, ved at læse *Blikskift*, men selv efter endt læsning mangler man stadig en mere substantiel og argumenterende fremstilling af Thyssens filosofi om iagttagelsen.

Denne systematiske mangel afspejles direkte i det tredje parameter for vurderingen af *Det filosofiske blik*, jeg nævnte ovenfor: Samspillet mellem den filosofihistoriske gennemgang og Thyssens selvstændige filosofiske projekt. Fordi den substantielle, systematiske betydning af blikket og iagttagelsen kun skitseres, så forbliver Thyssens indledende bemærkninger om, at disse begreber udgør en velegnet ramme for den filosofihistoriske præsentation og diskussion en metodisk markering, hvis værdi må vise sig i den konkrete brug af disse begreber i resten af bogen.

Og her må jeg sige, at jeg ikke er ganske overbevist. Som overordnet strukturerende ramme for hele bogen kan jeg sagtens se fornuften i at fokusere på (forskellene mellem) de forskellige filosofers blik, forstået som forskellige socialt og historisk konkretiserede former for iagttagelse, der fremhæver visse ting på bekostning af andre, og prioriterer bestemte forskelle frem for andre. Dette greb sikrer ikke alene at et idehistorisk perspektiv naturligt indskrives i filosofihistorien, men gør det ligeledes muligt klart at fokusere på de systematiske forskelle mellem forskellige historiske tiders dominerende filosofiske blikke.

Thyssens tilgang, Thyssens eget filosofiske blik på de mange forskellige filosofers blik, har imidlertid to iboende kendetegn, som på forskellig vis udgør en begrænsning i dette blikks evne til at begribe og fortolke de filosoffer han gennemgår. Det første kendetegn er Thyssens afvisning af muligheden for at anlægge et absolut og forudsætningsløst perspektiv på verden. For Thyssen er ethvert blik, inklusiv det filosofiske, altid defineret ud fra og relativt til en bestemt position. Et blik er en måde at iagttage verden på ud fra en bestemt tid, et bestemt sted og en bestemt position i den sociale og politiske virkelighed.

Men som Thyssen samtidig gør klart, så er det filosofiske blik i høj grad karakteriseret, ja man kan måske næsten sige defineret, ved en bestræbelse på *ikke* blot at være et blik. Historisk set har en af filosofiens mest grundlæggende bestræbelser således, i hvert fald siden Platon, været at forsøge at se og forstå verden fra en position der ikke er en position; fra et perspektiv der ikke er et perspektiv.

Denne (måske umulige) bestræbelse finder man hos en lang række forskellige filosoffer bl.a. Descartes, Leibniz, Spinoza og Hegel, for nu blot at nævnte nogle af de mest oplagte eksempler.

Den moderne filosofi siden Hegel har i det store og hele været kritisk overfor forsøget på at tænke og forstå verden *sub specie aeternitatis*, og Thyssens forståelse af blikket som nødvendigt positioneret i tid, rum og social virkelighed skriver sig ind i denne kritiske tradition. For Thyssen er der intet *view from nowhere*, intet ubegrundet og absolut udgangspunkt, hvorudfra verden forudsætningsløst kan begribes.

Problemet er blot, at hvis man går til filosoffer som Leibniz, Spinoza og Hegel med denne forudsætning, så er der væsentlige dele af deres filosofi, som det er næsten umuligt at tage alvorligt. Fordi ethvert blik for Thyssen definatorisk er positioneret, dvs. er et blik fra en bestemt position, så er et filosofisk blikks iboende ambition om *ikke* at være positioneret grundlæggende selvmodsigende. Denne selvmodsigelse løser Thyssen ved at påpege alle filosofers og filosofiske teoriers nødvendige sociale og historiske betingethed. Derved kan (og må) enhver filosofisk præntention om at levere et absolut og forudsætningsløst perspektiv på verden altid relativeres, altid gøres til genstand for et historiserende og sociologiserende perspektiv.

Men hvis man anlægger en sådan relativiserende tilgang til selv de mest eksplicit ikke-relativistisk og ikke-kontekstualiserende filosofiske positioner, så skævvrider man allerede i udgangspunktet disse positioners selvforståelse og risikerer derved at gå fejl af eller decideret at misforstå hvad de handler om. Når Thyssen således gør en dyd ud af at kritisere og afvise den filosofiske ambition om forudsætningsløst at ville forstå verden, som den er, som f.eks. kommer til udtryk hos Leibniz, Spinoza og Hegel, så er der derfor ikke tale om en uskyldig og uproblematisk antagelse. Der er derimod tale om en historisk betinget fordom, der knytter sig til netop den type filosofiske blik, som Thyssen anlægger; et blik der har forudsætninger, implikationer og problemer, som det ikke selv kan rumme.

Den anden begrænsning ved Thyssens tilgang er hans insisteren på nødvendigheden af at skelne mellem iagttagelse og iagttaget. For Thyssen er denne skelnen en logisk forudsætning for eller følge af selve begrebet iagttagelse. For at noget kan iagttages må der være en

iagttaget, der, såvel konkret som begrebsligt, er distanceret fra det der iagttages. Skellet mellem iagttaget og iagttaget, mellem subjekt og objekt, er derfor for Thyssen en *nicht hintergebar* forudsætning for ethvert blik, herunder det filosofiske.

I *Det filosofiske blik* viser denne skelnens betydning sig indirekte (og formodentlig bag om ryggen på forfatteren) i Thyssens forhold til de filosoffer og positioner, han præsenterer. Hvad enten det er Platon, Augustin, Marx eller Wittgenstein, så har Thyssens redegørelse præg af at være et distanceret ”ude-fra-og-ind” blik på den pågældende tænkens filosofi. Der er ikke tale om sympatisk indstillede forsøg på at leve sig ind i og argumentere for en given filosofis tænkning, men derimod om komprimerede, nærmest deskriptive, sammenfatninger af de enkelte filosofers grundpointer og tanker, ofte suppleret med en kort beskrivelse af de sociale og politiske omstændigheder, som har foranlediget eller påvirket udviklingen af netop denne tænkens filosofi.

At læse *Det filosofiske blik* er derfor lidt som at gå igennem en by om natten og kigge ind af vinduerne. Hvor der ikke er gardiner for kan man kigge ind, se hvad der foregår, og beskrive det for andre. Fordi man selv er menneske, så har man en nogenlunde idé om, hvad der foregår inde i de forskellige huse. Og hvis man kigger ind af nok vinduer, så begynder der at aftegne sig nogle overordnede mønstre.

I *Det filosofiske blik* leder Thyssen læseren rundt til en række forskellige filosofers hjem, trækker gardinerne fra, og fortæller hvad det er der foregår inde bag ruderne. Men uanset hvor godt han intellektuelt forstår, hvad det er de enkelte filosoffer går rundt og foretager sig (og han forstår dem meget godt), og uanset hvor stort et overblik han har over filosofihistorien (og det er bestemt stort), så er Thyssen (og dermed læseren) stadig blot en distanceret iagttaget; en person der med et bestemt blik går igennem de natmørke gader og udefra iagttaget de enkelte filosofers tanke-systemer.

Formidlingsmæssigt fungerer *Det filosofiske blik* glimrende. Thyssen skriver i korte, klare, næsten deklamatoriske sætninger, og er god til at spidsformulere pointer og idéer. Sine steder tenderer Thyssens skivestil dog mod det dogmatisk postulerende, hvilket kan irritere en fagkyndig læser, der kender de filosoffer, som Thyssen behandler. På den anden side er bogen næppe beregnet til sådanne læsere, men derimod til folk med interesse for, men måske ikke det store kendskab til, filosofien og filosofihistorien.

Det filosofiske blik og *Blikskift* udgør tilsammen de sidste mange års mest ambitiøse danske forsøg på at formulere en systematisk og substantiel forståelse af ikke blot filosofien men også filosofihistorien. Som sådan skal den ikke bare hilses velkommen, men have stor ros. Dansk filosofi har brug for at få hævet ambitionsniveauet, og man må sige at Thyssen, især med *Det filosofiske blik*, gør sit for at hæve barren både med hensyn til omfang og indholdsmæssig spændvidde.

Hvad er da den endelige dom over Thyssens værk? Tjah, hvis man spørger mig, om jeg ville anbefale bogen til mine venner, bekendte og studerende, så ville mit svar være et tøvende ”nej”. Mit filosofiske temperament og mine filosofiske sympatier ligger et andet sted end Thyssens, og der er noget ved hele Thyssens lettere distancerede, sine steder næsten ironiske, forhold til de filosoffer, som han beskæftiger sig med, der byder mig ret imod. *Det filosofiske blik* præsenterer et bestemt blik på filosofien og filosofihistorien. Det er et blik, hvis formål jeg kan forstå, og hvis ambitionsniveau jeg kan beundre. Men det er ikke mit blik, og det er ikke et blik, som jeg personligt vil anbefale andre vordende filosoffer at anlægge.

Carsten Fogh Nielsen